
M Ű H E L Y

SZIVERI JÁNOS

A Couleur lokálban

a Couleur lokálban
falom az élém rakott
babot
benne füstölt csülök
én meg előtte ülök
nyakig olajos padlóbűzben
magamat két félrészre osztva
jóra meg rosszra
rügycző
muzsikaszó koszolja a leget
(hallhattuk már épp elget)

figyelmem leköti a helyi színezet
s bár minden „csupa élvezet”
lesz-e út mely innen kivezet –
„a Couleur lokálban (ha kell) a kör kerek
s lapit ki-ki saját kigőzölgésében
mint sarokban az azott egerek

és *zajlik* az élet
(s nem is csak úgy életlenül!)
folynak a hibátlan felekezeti viták
: bemenj-e
bűzlő lábakkal a mennybe
a társadalom gazdasági szűrőjének
szerkezetén át
s mint irányzatos véletlenek kavargó
a por
senkik és valakik jönnek mennek
takar mindent a félhomály
ilyen ez a Couleur lokál

megtartanám véleményemet
de már nem lehet
satufejűek ülnek kelnek mindenütt
s csavarra járnak a satufejek –
és a kerítésről célirányosan fel
röppennek az intézménye
sült kerub-veregek

Satupota és emberarc

A jugoszláviai magyar költészet egyik fiatal képviselőjéről, Sziveri Jánosról szólva nem kerülhető el a poétikai körkép fölvezetése. Azért nem, mert az 1954-ben, egy kis bánáti faluban, Muzslán született költő munkássága az egységes magyar irodalom fejlődési folyamatába illeszkedik. E tekintetben az újvidéki folyóirat, az *Új Symposion* szerkesztőjeként is markáns poétikai s egyben „lapcsinálói” programot hirdető költő tevékenysége semmiben sem, vagy alig valamiben különbözik mondjuk a Kolozsváron élő *Szöcs Gézáétól* vagy budapesti sors- és pályatársaitól.

Magyarországon a hetvenes évek elejétől-közepétől figyelhettük meg azoknak az éles szemlélet- és hangnembváltást jelző regényeknek és versesköteteknek a sorjázását, amelyeket *Hajnóczy, Esterházy, Bereményi, Nádas* és mások neveivel azonosíthatunk. Hozzájuk társultak és társulnak a szomszédos országok magyar irodalmának újabb generációi is: Romániában az *Echinox* című egyetemi lap köré csoportosuló szerzők, Jugoszláviában pedig az *Új Symposion* ún. második nemzedéke. Szlovákia és Kárpátalja inkább csak egyes alkotók munkásságával kapcsolható ehhez az egész magyar nyelvterületet érintő-átfogó irodalmi folyamathoz, amelyet a kritika, hol a „neo-(poszt-) transzavantgarde”, hol a „posztmodernista” címkével lát el. Jól lehet, ezek a kritikai kategóriákként működtetett elnevezések erősen vitathatók, azt azonban mindenképpen el kell ismernünk, hogy az érintett szerzők közös vonása a tagadás. A műveikben kirajzolódó kép már nem az egységes, harmóniákból-diszharmoniaiákból ötvöződő, hanem a szétmorzsolódó, elemcire hulló világot, a „minden egész eltörött” valóságát tükrözi. Más szavakkal szólva ez azt jelenti, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek új íróinak-költőinek hitvallása a apák, a szülők nemzedéke által rájuk hagyományozott valóság szemlélet és világgép érvényességét kérdőjelezi meg. „... *figyelmem leköti a helyi színezet / s bár minden „csupa élvezet” / lesz-e út mely innen kivezet*” – fogalmazza meg a második versszakban Sziveri a nemzedékét jellemző kételkedést és elutasítást. Ehhez az állásponthez azonban társul egy új, a jelent problematikussá voltával, pozitív és negatív tartalmaival együtt hűen kifejező föllelése iránti vágy is: „*lesz-e út mely innen kivezet*” – kérdezi Sziveri és kérdésében nem csupán ez a vágy fogalmazódik meg, hanem az előző évtizedek és generációk gondolkodását jellemző társadalmi utópizmus, az illuzórikus valóságkép elutasítása is benne foglaltatik. Azaz – sugallja a szerző – a költőnek és a költészetnek *sem* az eszmények és az akarat felől kell közelítenie a valóságot, ellenkezőleg, a valóság felől kell szemlélnie mind az akaratot, mind az eszményeket. A pontos hely- és helyzetmeghatározás tehát mindennél fontosabb, a költői szépen szólás pedig – legalábbis Sziveri felfogása szerint – a szavak mágiájával csak elfeledi a valót. „... *a Couleur lokálban / ha kell / a kör kerek / s lapit ki-ki saját kigözülgésében / mint sarokban az ázott egerek*” – tesz kísérletet szűkebb közössége helyzetmeghatározására a költő, majd néhány sorral alább már általános érvényű kor- és körkép fölrajzolására is vállalkozik: „*folynak a hibátlan fe-*

lekezeti viták; / bemenj-e / büzlő lábakkal a mennybe / a társadalom gazdasági szűrőjének / szerkezetén át” – írja. Igen, ez a hang a lázadás hangja. Azé a lázadásé, amelyről a neves olasz esztéta, az elkötelezetten baloldali Umberto Eco így ír: „Napjaink művésze, amikor hozzák egy mű megalkotásához, egyúttal kétségbe vonja mindazokat az ismereteket, amelyeket reá hagyományoztak... Úgy rögzíti tevékenységének módját, mintba a világ vele kezdőd-nék, vagy legalábbis mindazok, akik megelőzték... hamisítók lennének...”

Eco megállapításának vonzatában különösen markáns és egységes kép rajzoldódik az Új Symposion második nemzedékének költőiről, a valóságot szikár, lecsupaszított nyelvhasználattal újraértelmező lírájukról. A Babits, Kosztolányi vagy épp Nagy László költészetén nevelkedett olvasó hiába keresi e mai poéták – Csorba Béla, Szügyi Zoltán, Fenyvesi Ottó, Kalapáti Ferenc – munkáiban, a hagyományos lírai zókat, ízeket, eszközöket. S akárcsak ők, Sziveri is mellőzi a szavak energiátöltetének dúsítása, a szókapcsolatok átalakítása, egy szóval a szómágia révén elérhető költői hatást. Két kötetét, az 1971-es, Sinkó Ervin-díjas *Szabadgyakorlatokat* és a '81-ben megjelent *Hidegpróbát*, illetve a bennük közreadott munkáit az ihletettség, a látomás, a pátosz, a díszes versbeszéd teljes mellőzése jellemzi. A hagyományos magyar verseléshez szokott ízlés számára szokatlannak tűnhet, hogy Sziveri költeményei nem az érzelmekre óhajtának hatni, hanem a rációra, nem az indulatokat, hanem a gondolkodást mozgósítják. Ennek eléréséhez a mindenkori tárgytól való távolságtartás szükséges – eképp értelmeződik át a tulajdonképpeni, a szorosan vett líraiság –, ami egyúttal a Sziverire oly' jellemző ironikus látásmód alapja is. Ezáltal természetesen a nyelv költészeti funkciója is megváltozik: nem átlelkesít, hanem leír. Másképpen szólva: Sziveri versnyelve teljesen elidegenedik – egyfelől – magától a lírai tárgytól – másfelől – a lírai személyiségtől. Azaz a költő érzelmektől lecsupaszított gondolatait, gondolatfolyamait hordozza. Elveszti zeneiségét, hangulatiságát – egyszóval érzékiségét – a nyelv „működése” a mikroszkopikus vizsgálat prizmarendszerének közvetítő szerepéhez hasonlítható. Példaként a vers kezdő sorait idézem: „*a Couleur lokálban / falom az elem rakott babot / benne füstölt csülök / én meg előtte ülök / nyakig olajos padlóbüzben / magamat két félrésze osztva / jóra meg rosszra...*” Mint láthattuk, a hagyományos költészetben a verset építő érzékiség és érzelem helyét itt a gondolkodás folyamata – a logikai automatizmus –, az analízis és szintézis módszere, a dedukció és indukción foglálja el. A vershelyezetet megjelenítő első sor, „*a Couleur lokálban*” állításából, akárcsak egy tudományos vizsgálat alaptételéből bomlik ki fokozatosan-folyamatosan a részletekre kiterjedő levezetés, a logikai bizonyítás: maga a vers. Olyan alkotói eljárásról van tehát szó, amely szakít a hagyományos költészet intuitív logikájával. A látomás ihletettségével a látás jözanságát szegezi szembe. Csak így véli megközelíthetőnek, föltárhatónak a valóságot. Ugyanakkor azonban nem mond le a költészetnek arról a – mondhatjuk – ősi törekvéséről sem, hogy a világban való eligazodásra ösztönözzön bennünket. Sziveri tehát fölfedez, de fölfedezéseit nem megfellebbezhetetlen létigazságokként közli velünk. A mű alapeszméjét új meg új logikai kapukon, áttételeken siklató költő pontos szerkesztésbeli illesztésekkel kifejezetten kényszeríti a befogadót ugyanannak az útnak a bejárására, amit ő az alkotás folyamatában végigjárt. Ezzel logikai párbajra is hívja, a vers alkotási folyamatának, a költői fölfedezés útjának újragondolására, kritikai elsajátítására készíti az olvasót.

De ugyanakkor, amikor „a líra: logika” alapelvén épülő művekben az írónia és a groteszk a racionalitást szinte a végsőkig fokozó techné-clemekként funkcionálnak, valamiképpen az érzelem – vagyis a nélkülözhetetlen líraiság – is jelen van. Főlerősítését, szemlélet szintjére emelését, a szimbolizmus műegésszé lényegítésével éri el Sziveri János. Azaz: a hagyományos költészet közvetlen, elsőfokú érzelmi-indulati töltésével szemben itt, ebben a versben – és általában Sziveri költészetében – az érzelmek a szimbolizmus szűrőjén át-szűrődve kerülnek az alkotás folyamatába. Így válik-válhat a szigorú logikai szerkezet többretegű jelentés közvetítésére alkalmas esztétikai építményé. Szembeötlő, hogy maga a cím „A Couleur lokálban” is egyszerre idéz zenés mulatóhelyet és bizonyos sajátosságokat, „helyi színket” hordozó (történelmi, földrajzi, stb.) régiót. S ne feledjük azt sem, hogy a kilencszáznegyvenöt után e tájon általánosan uralgó vulgármarxista hevület a kisebbségi magyar irodalmak legfőbb feladataként a *helyi színek* (couleur locale) ábrázolását jelölte meg. Ez persze tévút – hogy mekkora, az a két világháború közötti és a negyvenöt utáni kisebbségi irodalmak minőségi elemzéséből egyértelműen kiderül –, sőt a „couleur locale”-t totális esztétikai kategóriává avatni, több mint baklövés: nem más ez, mint kettőzött csapda! Satu!

Tudjuk (s ezt mások mellett *Lukács György* is világosan bizonyította): esztétikai szempontból az ilyenfajta totalitás nem más, mint az esztétikumot megsemmisítő általánosítás. Másfelől – az egyéni és közösségi praxis oldaláról nézve – az effajta szemlélet a bezárulást, az elszigetelődést, a zárványlét vállalását és végső soron az önfelszámolást eredményezi. Azaz: eleve lemond az állami szinten külön egységként, önállóan integrálódó kisebbségi lét lehetőségéről. Az állampolgári nagykorúsításról. Az emberarcú és magyar élet lehetőségéről. S a csapda ráadásul ördögien rafinált: a hűség csalétkével csábítja és tartja fogva áldozatait, mintha bizony a néphez, anyanyelvhez, kultúrkörhöz, egyetemes magyarsághoz való hűség a gömöri, bácskái, beregi zsánerek lírává magasztosításával, a tájnyelvi fordulatok verselménnyé alakításával és hasonlókkal volna egyenértékű. Ez szolgál magyarázatul, arra, hogy a satupofák csapdájába nem csak az ismert történelmi körülmények folytán teljesen kiszolgáltatott szlovákiai, de a kicsinységében legvédtelenebb kárpátaljai és – az irodalomtörténeti múlt hiányát ideológiával pótolhatónak vélő – délvidéki magyar irodalom is belesétált. Mint ahogy az sem csoda, hogy a veremből való kiveckelődésként mindmáig tart. Sziveri verse ilyenképpen egy történelmi méretű lépték(té)vesztés fölött is ironizál. De ironiája nem a gúnyos szarkazmusé, ellenben a rezignációé. Nem megsemmisítő, hanem figyelemfölkeltő. A történelemre, mint megtanulható és alkalmazható tudásra-tapasztalatra hívja föl a figyelmet s e gesztussal az emberi lét értelmét, a személyiséget a személyes léteit csonkító hatalmi döntések humánumellenességére is rámutat. Arra, hogy a „*kerub-veregek*” klikkérdéseit szolgáló intézmények terpeszkedését, a „*satufejűek*” megnyomorító hatalmi dolyfét, azaz a betokosodott, ostoba emberellenes mechanizmusok működését csak a józanul lázadó értelem, a támadó humánus gátolhatja meg.

A világ nemcsak satupofájú, hanem emberarcú is – mondja Sziveri János, majd rezignáltan hozzáfűzi – *lehetne!*

ENDRÓDI SZABÓ ERNŐ

Napló helyett II.

„Kedvező körülmények? A művész nem ismer ilyeneket. Az élet maga kedvezőtlen körülmény. . . És akármilyen kegyetlenség kijelenteni, a legkedvezőtlenebb körülmények – lehet – a legkedvezőbbek. . . És – a versek jobban tudják.”

Marina Cvetajeva

1986 januárjának utolsó napja van. Hamarosan elkezdődik a rádióban a Bagoly című műsor: én is beszélek benne arról, hogyan kell a gödörből (t. i. az ilyen-olyan veszély/válsághelyzetekből) kimászni. Abban emlegetem többek között a fenti Cvetajeva-idézetet. Az ő könyveit úgy hurcolom mindenüvé magammal, mint az apáca a rózsafüzést. A szenvedésben is mindig kristálytisztá logikája legszéthullottabb állapotomban is összekanalaz. Éppúgy, mint *Sylvia Plath*. Szeretnék *nem* baljós előjelet látni abban, hogy ők, akik mindketten olyan fontosak nekem, öngyilkosok lettek. . .

Visszatérve az idézetre: nem hiszem, hogy bárki közülünk, írócmberék közül, pusztá önkínzásból engedné át magát a nyilvánvalóan fájdalomba sodró élethelyzeteknek. Egyszerűen eljön az az idő, amikor valóban a vers, vagy éppen a veretlenség kezd uralkodni rajtunk. Azaz: tényleg „a dal szüli énekesét”! Amíg ezt írom, egy Baez-kazettát hallgatok: „love is just a fow-letter word. . .” „A szerelem csak egy négybetűs szó. . .” Magyarul jóval hosszabb, de aligha ezen múlik a végkifejlet.

Tízegynéhány év után most olvasom újra *Az utolsó párizsi tangót*: annak idején nem értettem, miért tiltakozik Paul minden fölösleges szó ellen, beleértve egymás nevének kimondását is. Ma már tudom: vannak olyan férfiak és nők, akiknek valóságos jótétemény volna, ha együttléteik alkalmával egyszerűen megnémulnának. Mert mindaddig, amíg csak megérintik, nézik, belélegzik, megízlelik egymást, maradéktalan köztük a harmónia. De amint beszédre nyitják a szájukat, keserűség, kölcsönös félreértés, az átélt közös jó megmérgezése lesz belőle.

Napjaink nagy része persze nem szerelemfilozófiai töprengésekkel telik. Írom, amit és ahová lehet; „ügyes-formás” két flekkeket, rádió- és tévéjegyze- teket, miközben egy-egy versem megjelenése időtlen időket vesz igénybe. És a várakozásnál, vagy az elutasításnál sokkal jobban meggyötör a versek körüli hímzés-hámozás, a lapszerkesztőségekben uralkodó megrögzött aktatologatás. Sokadmagammal nem vagyok képes felfogni, miért nem követik-követhetik ők is a könyvkiadói gyakorlatot; vagyis azt, hogy a kéziratokat meghatározott időn belül el kell bírálni.

Most derült ki, hogy a *Hajnali Bagolyba* tették kis lélekmentő szónoklatomat, így aztán aligha fogom megvárni. Ezen a héten ugyanis nemalvási rekordot döntöttem. Csak *mindenórás* korszakaimban aludtam olyan pocsekül mint most. Részben talán azért, mert a lemezjátszónk pillanatnyilag használhatatlan, s az esti-déli-csilitó muzsikálás nagyon hiányzik. Igaz, csodák-csodá-

ja eljutottam egy élő hangversenyre, a H-moll-mise Kongresszusi Központbeli előadására.

Ettől függetlenül (mármost a lemezjátszóhiánytól!) itthon egyre szebbek (és nagyon remélem, előbb-utóbb álmhozók!) az esték, hogy a két kicsi rituális-sá tette az *anyaszendvicset*. Ne tessék elájulni, ez nem azt jelenti, hogy szülő-anyjuktól csipnek le maguknak ízes falatokat. Egyszerűbb a képlet: ha nem rosszalkodnak előzőleg túl sokat, befekszem kettejük közé a kinyitható dupla ágyra. Vagyis – én vagyok a hús két szelet kenyér között... Metaforának nem is rossz... És érzésnek sem. Szükségem van arra, hogy elemi szükségem legyen rám valakinak. Persze, nem kétséges, ezzel is vigyázni kell. Már nem tudom, hol olvastam a következő aforizmát, de van benne némi igazság: „Védd magad, védd magadtól a többiket”. Ez a kettő, az önvédelem és mások védelme szorosan összetartozik. Ha agresszív érzelemáradattal közelítünk bárkihez, ettől mindkét fél reménytelenül védtelenné válik. Másfelől, a hisztérikus önvédelem viszont olyan, mint a jólsituált amerikai otthonok smoke-alarmja (füst-vészjelzője), amely a platinára fröccsent egyetlen pörköltcsepp hatására olyan vad ugatásba kezd, mintha egy lángban álló szigettenger kellős közepén működne.

Vannak azért gyanútlan és nyílt lelkek is, például Roberto, az a derék fizikus+amatőr énekes, akinek még november végén segitettem hegedűt és műszaki könyveket vásárolni. Az ő jóvoltából hallgathatom most a Don Carlos szépségéhez képest nagyon ritkán műsorra tűzött Fontainebleu-jelenetet. Van nap, hogy tiszszar is. Hallgatom, és közben arra gondolok, hogy senki nem menekülhet a saját életének számtalan Fontainebleu-ja – sorsdöntő találkozások sorsdöntő színhelyei – elől. Valois Erzsébetnek és Don Carlosnak egy erdő, azaz inkább francia módi szerint erdővé vadított királyi kert jutott. De számtalan – elfeledettnek remélt – emléket riaszthat fel egy csapzott bokor, egy tér, vagy akár egy metrómegálló is. Százszor boldog, akinek megadatik az *elutazás* lehetősége, azaz megszökhet az őt folytonosan kísértő helyszínek elől...

Tegnap, a *Hajnali Bagoly*ban Sylvia Plath-ról (másodszor emlitem ezt a nevet rövid időn belül) is szónokoltam. Az „apró dolgok”-ról, amelyek megemthetik az embert. Nekem pillanatnyilag két apró tárgy segít: a Turkuban vásárolt piros Arabia-méces és egy búcsúajándékkul kapott boróka vajkés. Olyan erős fenyőillata van, hogy percekre eltünteteti a szomszédos gyárkérmény kénköszagát és a szomszéd konyhák gasztronómiai ballépéseinek átható bűzét. Jó arra gondolni, hogy sűrű téli napokon más otthonokban ugyanilyen kis mécsék égnek. Valószínűleg az ugyanolyan talizánt az őrző, egymástól távol került testvérek egymásratalálásának meséje, és hasonló gyönyörű, de képtelen történetek hatnak még ma is rám.

Verset mindössze négyet írtam eddig – öt hét alatt – az újesztendőben. De még ez is csoda. Az év első heteiben – ellentétben a jelenlegi helyzettel – épp azért küszködtem, mert krónikus alvásrohamok jöttek rám. Nem ismeretlen ez a sündiszno-szindróma, többször is elfogott már, kritikus helyzetekben. Hogy mitől kritikus most? Nehéz ezt „lefordítani”, különösen azért, mert a felületes szemlélő úgy láthatja, emelkedik a csillagzatom. Pedig csak az egy-egy új vers születését követő néhány órában, szerencsés esetben napban érzem erősnek és hasznosnak magam. Ezért is sajnálom, hogy a pénzügyek zordabbá válása befagyasztotta korábbi sűrű turnéimat. Most nem elsősorban az inkább kisebb mint nagyobb összegek csábítottak országszerte kóborlásra. A rendhagyó órákon, ilyen-olyan klubokban nagyszerű érzés (vagy csak illú-

zió?!) volt, hogy ott kis időre „sikerült melegebbé bűvölnöm a világot”. Tisztában vagyok – mint mondtam már – saját tehetségem korlátaival. De szemforgatás volna, ha letagadnám, ebben az egyben ritkán ért kudarc. „Mindent és mindenkit / be akarsz törni: szeressen” – írtam vagy három évvel ezelőtt, *Hogy elfogadjanak* című versemben. Ma sem akarok mást, idehaza és külföldön, családban és a külvilágban, a barátságban és a szerlemben. Az emberek többsége viszonylag könnyen beadja a derekát, mások nehezebben, s akadnak néhányan, akikből heves (azt hiszem, indokolatlanul heves, hiszen érzelmeim nem „kiuzsorázó” típusúak!) szökési reakciót váltok ki. Valószínűleg azért, mert képtelenek felfogni: dehogyan várok én hasonló intenzitású viszonzást. Miért is tennem? Az, amit irántuk érzek, engem is felmelegít.

